

RECENZJE, OMÓWIENIA I SPRAWOZDANIA

PERSPECTIVA

LEGNICKIE STUDIA TEOLOGICZNO-HISTORYCZNE

Rok XX 2021 nr 2 (39) s. 165-179

MAGDA ŁUCYAN

Dzieci getta. Ostatni świadkowie zagłady

Kraków 2021 ss. 314

Nieubłagany czas zabiera kolejne pokolenia naocznych świadków tragizmu II wojny światowej. Obecnie jedynymi pamiętającymi owe wydarzenia są ci, którzy wówczas byli dziećmi, a dziś są ludźmi w podeszłym wieku, lecz i ta grupa z roku na rok coraz bardziej się zmniejsza. Jak wydarzenia z lat 1939-1945, a szczególnie przebywanie w gettach, tak licznych na terenach okupowanej Polski, wpłynęły na dziecięcą psychikę? Czy po latach od tych traumatycznych zdarzeń ludzie ci noszą jeszcze w sobie ślady przeszłości? Czy kiedykolwiek udało im się uwolnić od tych wspomnień? Na te i inne pytania starała się odpowiedzieć Magda Łucyan w reportażu pt. *Dzieci getta. Ostatni świadkowie zagłady*.

Magda Łucyan, urodzona w 1991 r., absolwentka filologii na Uniwersytecie Warszawskim, to dziennikarka „Faktów” TVN i TVN24, niegdyś związana zawodowo z Radiem ZET, autorka książki *Powstańcy* (2019) i telewizyjnego cyklu rozmów ze świadkami historii: *Obóz, Getto, Powstańcy i Sierpień 80*.

Książka opowiada o losach: Krystyny Budnickiej (s. 11-76), Mariana Kalwary (s. 77-140), Katarzyny Meloch (s. 141-192), Józefa Lipmana (s. 193-248), Zofii Lubińskiej-Rosset (s. 249-306). Każdy z tych biogramów powstał w wyniku wywiadu przeprowadzonego z daną postacią. Strukturalnie posiadają one jeden wzór. Autorka za każdym razem w punktach informuje czytelnika, kiedy dany bohater się urodził, ile miał lat, gdy trafił do getta, jak długi w nim przebywał i ile osób z jego najbliższej rodziny przeżyło wojnę. Ten zabieg bardzo ułatwia zrozumienie historii danej osoby. Kolejnym atutem książki jest użycie licznych fotografii, które świetnie obrazują omawiane kwestie. Autorka zaczerpnęła je z takich źródeł, jak archiwa prywatne dziennikarki oraz bohaterów poszczególnych wywiadów, domena publiczna, Mauzoleum Walk i Męczeństwa – Oddział Muzeum Niepodległości, Muzeum im. Zofii i Wacława Nałkowskich, United States Holocaust Memorial Museum, Instytut Yad Vashem i wiele innych. W opracowaniu za pomocą przypisów Autorka wytłumaczyła poszczególne terminy lub przedstawiała krótkie biogramy osób występujących w relacjach głównych bohaterów, co ułatwia

czytelnikowi zrozumienie tekstu (np. Umschlagplatz s. 33; Mordechaj Anielewicz s. 42; Iccak Cukierman s. 48; Jürgen Stroop s. 49; Żegota s. 65; Akcja „Reinhardt” s. 117; obóz zagłady w Bełżcu s. 214; Szupowcy s. 238; Hans Biebow s. 275). W przypisach umieszczono również literaturę, do której odnosiła się Autorka. Wykorzystana literatura nie została jednak zawarta w jednolitym wykazie, jak to zwykle się czyni. Na końcu każdego rozdziału Autorka umieściła swego rodzaju przesłanie, jakie dany bohater kieruje do nowych pokoleń, aby tragizm ludobójstwa nigdy więcej się nie powtórzył. W jednym z takich apeli czytamy:

Chcę się zwrócić nie tylko do młodych ludzi, ale i do tych starszych, do wszystkich. Dziś niezwykle ważne jest to, by zatrzymać rosnący w siłę neofaszyzm. Poblężanie wszelkim ruchom nacjonalistycznym prowadzi do tragedii zwykłych ludzi.

Jeżeli spojrzymy na początek lat 30. XX wieku, gdy Hitler zaczął dochodzić do władzy w Niemczech, to zobaczymy, że tam też zaczynało się niewinnie. Na początku Adolf miał za sobą garstkę nic nieznaczących ludzi, chuliganerię. Krok po kroku, wiec za wiecem, spotkanie za spotkaniem i rozrosło się to do tak potężnych rozmiarów, że potem zbudowano bramy warszawskiego getta, z którego wydostać można się było jedynie przez Umschlagplatz transportem do Treblinki.

Nacjonalizm jest niezwykle populistyczny, a przez to niezwykle chwytny. Łączenie nacjonalizmu z patriotyzmem stało się w niektórych kręgach normą. Według mnie jest to coś nieprawdopodobnie idiotycznego! To są zupełnie inne pojęcia! Patriotą należy być, ale gdy się jest nacjonalistą, łatwo zostać zbrodniarzem” (s. 139)

Resumując, książka Magdy Łucyan pt. *Dzieci getta. Ostatni świadkowie zagłady* to bardzo ważna i cenna pozycja, którą warto polecić szczególnie młodemu pokoleniu, aby nie tylko uświadomić mu fakty historyczne, ale również wskazać, jak trwałe i nieodwracalne ślady w ludzkiej świadomości może zostawić popełnione zło. Z uwagi na relacje naocznych świadków ta książka to również ciekawe źródło dla zawodowych historyków. Dzięki niej na nowo w świadomości publicystycznej oraz naukowej przywołano tematykę losów dzieci w gettach, która wymaga jeszcze szczegółowego przebadania, tym bardziej, że – jak zostało zaznaczone na początku – świadków tamtych wydarzeń zostało już coraz mniej.

Ks. Adam Szpotański

JAROSŁAW BOGACKI

Gryfów Śląski. Portret historyczny miasta nad Kwisą

Gryfów Śląski 2020 ss. 199

W człowieku każdej bodaj epoki na pewnym etapie rozwoju rodziło się pytanie, jak wyglądała miejscowość w której obecnie żyje, z której pochodzi lub w której się urodził? Kim byli ludzie, których ślady obecności można dostrzec także dzisiaj? Jak wyglądało życie tych, których imiona i nazwiska dziś odczytujemy z kamiennych nagrobków? Na te i inne pytanie możemy uzyskać odpowiedź, bardzo sumiennie analizując m.in. archiwalia. Choć poznawanie historii regionu to na ogół dość ciężka i żmudna praca badawcza, to jednak spełnia ona szczególnie ważną rolę w kształtowaniu tożsamości kolejnych pokoleń. Praca dr. Jarosława Bogackiego pt. *Gryfów Śląski. Portret historyczny miasta nad Kwisą* to kolejne istotne opracowanie wpisujące się w ten nurt.

Dr Jarosław Bogacki to germanista, językowiec oraz pracownik badawczo-dydaktyczny Instytutu Językoznawstwa Uniwersytetu Opolskiego, a także pracownik naukowy Katedry Germanistyki Interkulturowego Uniwersytetu w Bayreuth (Niemcy).

Książka powstała w ramach projektu *Revival! – Rewitalizacja historyczna miast Dolnego Śląska i Saksonii*, stanowiącego część programu współpracy transgranicznej INTERREG Polska – Saksonia 2014-2020 i sfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Autor, co warte podkreślenia, dedykował ją „Byłym, obecnym i przyszłym mieszkańcom miasta”, akcentując w ten sposób ponadwymiarowy charakter „małej ojczyzny”. Obecnym mieszkańcom Dolnego Śląska nie sposób odciąć się od historii tego regionu. Bez względu na to, czy na tej ziemi mieszkali Polacy, Niemcy czy Czesi, to co pozostawiły po sobie wcześniejsze pokolenia, dziś jest dziedzictwem żyjących obecnie i tych, którzy po nich nastąpią.

Opracowanie składa się z trzech rozdziałów w języku polskim i języku niemieckim. Rozdział pierwszy zatytułowano: *Lniane miasto* (s. 25-66), drugi – *Gryfowianie i kościoły graniczne* (s. 67-108), trzeci – *Grobowiec rodzinny Schaffgotsch w gryfowskim kościele parafialnym* (s. 109-196). Znamienny jest fakt, iż słowo wstępne do tej publikacji napisał Hans Ulrich hrabia Schaffgotsch, potomek rodziny, z którą związana jest historia miasta i regionu. Książka przedstawia dzieje miasta od czasów średniowiecznych do II wojny światowej.

Z lektury publikacji dr. Jarosława Bogackiego wyłania się obraz miasta szerszego, jakim jest Gryfów Śląski, i historia rodziny Schaffgotsch. Szkoda, iż narracja opracowania zatrzymała się na okresie II wojny światowej. Zapewne zadaniem dla kolejnych historyków jest przygotowanie opracowania traktującego o powojennej historii miasta i o tym, w jaki sposób dziedzictwo Schaffgotsch wpłynęło na kształtowanie się nowych pokoleń gryfowian. Pracę dr. Jarosława Bogackiego

należy zaliczyć do rzetelnych i starannie przygotowanych opracowań naukowych. Na uwagę zasługuje szczególnie poziom językowy publikacji. Dzięki zastosowaniu dwóch języków (polskiego i niemieckiego) książka może okazać się niezwykle przydatna tak dla polskiego, jak i niemieckiego czytelnika.

Autor we wstępie wspomina, iż oparł swoją pracę o szereg archiwaliów z archiwów oraz ośrodków badawczych krajowych i zagranicznych, a także pochodzących ze zbiorów: Archiwum Państwowego we Wrocławiu i Oddziału w Jeleniej Górze, Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu, Instytutu Herdera w Marburgu, Tajnego Archiwum Państwowego Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie, Muzeum Narodowego i Biblioteki Narodowej w Warszawie, Muzeum Rzemiosła Artystycznego – Państwowych Zbiorów Sztuki w Dreźnie.

Opracowanie zostało wzbogacone o szereg fotografii gryfowskiego kościoła, miejsca szczególnej pamięci rodziny Schaffgotsch, a także różnych archiwaliów związanych z historią miasta. Moim zdaniem udział archiwaliów z Archiwum Państwowego we Wrocławiu i Oddziału w Jeleniej Górze mógłby być zdecydowanie większy. Na pewno wzbogaciłoby to narrację książki. W stopce wydawniczej brakuje również informacji, czy książka posiada recenzje, co jest już normą dla pozycji historycznych o charakterze naukowym.

Opracowanie dr. Jarosława Bogackiego na pewno warto polecić tym wszystkim, którzy pragną poznać historię Gryfowa Śląskiego i rodziny Schaffgotsch.

Ks. Adam Szpotański

JESUS HERNANDEZ

Kaci z SS

Warszawa 2021 ss. 502

Formacja SS jest określana jako jedna z najbardziej zbrodniczych jeżeli nie w całej historii świata, to z całą pewnością w XX w. Przyjmowano do niej osoby, które początkowo nie wykazywały żadnych cech typowych dla zbrodniarzy, jednak z czasem degeneracka strona owych „potworów” zaczęła się uaktywniać. Inni członkowie SS jeżeli wprost nie uczestniczyli w tym procederze, to jednak przez swoje milczenie i brak fizycznego sprzeciwu wykazywali swego rodzaju aprobatę dla poczynań swoich kolegów i koleżanek. Jesus Hernandez w książce pt. *Kaci z SS* przedstawił historię kilku najślawniejszych esesmanów, którzy wykazywali się niezwykłym – nawet jak na członków SS – okrucieństwem, a ich nazwiska budziły grozę tak w obozach koncentracyjnych, jak i na ziemiach okupowanych przez wojska niemieckie.

Autor książki, Jesus Hernandez, to hiszpański pisarz i historyk znany z takich publikacji, jak: *Zaskakujące historie z II wojny światowej, Zagadki i tajemnice II wojny światowej*. Oryginał opracowania, o tytule *Bestias nazis*, wydano w 2013 r., a tłumaczenie w języku polskim zostało opublikowane w 2021 r. przez wydawnictwo „Bellona”.

Autor przedstawia losy „potworów”, takich jak: Amon Göth (1908-1946), Ilse Koch (1906-1967), Oskar Dirlwanger (1895-1945), Josef Mengele (1911-1979). Opracowanie zostało oparte o bardzo liczną literaturę (łącznie 63 pozycje opublikowane w językach: angielskim, hiszpańskim, niemieckim). W dużej mierze są to wspomnienia naocznych świadków, co należy uznać za duży atut tej książki. Niestety, w przygotowaniu opisów poszczególnych postaci zabrakło odnośników do materiałów źródłowych, co stanowi mankament tego opracowania. Autor nie wykorzystał żadnych informacji z licznych archiwów obozowych ani znajdujących się w zbiorach Instytutu Pamięci Narodowej. Być może wynikało to z nieznamośności języka polskiego. Co prawda w paru miejscach można odnaleźć odwołania do określonych zbiorów z archiwów niemiecko- lub anglojęzycznych (np. przypis nr 5 s. 26-27), ale bez wskazania, które dokładnie informacją z nich pochodzą. Zabrakło także wyników polskich historyków szeroko opublikowanych w postaci opracowań zwartych i artykułów. Tym bardziej, że coraz większa liczba wyników badań polskich naukowców jest corocznie wydawana w różnych językach, np. w języku angielskim. Autor w ramach aneksu umieścił wykaz stopni w SS, porównując je do hierarchii funkcjonującej w innych typach formacji wojsk niemieckich lub powszechnie znanych, co ułatwia czytelnikowi zorientowanie się, jakie pozycje zajmowali główni bohaterowie.

Książka została podzielona na rozdziały przypisane do poszczególnych postaci. W danym rozdziale znajdują się także podrozdziały, na podstawie których możemy wyszczególnić kolejne etapy w życiu opisywanej postaci. Amonowi Göthowi, zwanemu „Katem z Płaszowa”, poświęcono s. 22-126; Ilse Koch, której nadano przydomek „Suka z Buchenwaldu” – s. 127-239; Oskarowi Dirlwangerowi, określanemu jako „Kat Warszawy” – s. 240-346; Josefowi Mengele, powszechnie znanemu jako „Anioł Śmierci” – s. 347-477. W opisach poszczególnych postaci znalazły się liczne odwołania do powszechnej opinii przypisywanej danej osobie. W przypadku postaci Amona Götha Autor odniósł się do sławnego filmu *Lista Schindlera* w reżyserii Stevena Spielberga, dzięki temu zabiegowi czytelnik mógł się dowiedzieć, które z elementów ukazanych w filmie były interpretacją reżysera (*licentia poetica*), a które miały potwierdzenie w faktach. To prostowanie przez Autora błędnych opinii lub opisów ugruntowanych w powszechnej wiedzy historycznej również można uznać za atut książki.

Publikacja Jesusa Hernandeza *Kaci z SS* to z całą pewnością ciekawe opracowanie warte uwagi, posiada ona jednak parę mankamentów. Oprócz wyżej wspomnianych, w książce brakuje odnośników do konkretnej literatury (choćby

w postaci przypisów), trudno więc ustalić, na postawie której dokładnie pozycji Autor stawiał poszczególne tezy. Co prawda w samej narracji Autor dokładnie wymienia poszczególne osoby, na podstawie relacji których opisuje dane wydarzenia, niemniej jednak, gdybyśmy chcieli określić, do której pozycji w ten sposób się odnosi i gdzie szukać dalszych informacji, w wielu wypadkach byłoby to niemożliwe. Częściowym odparciem tych zarzutów może być stwierdzenie, iż omawiana książka nie jest opracowaniem *stricte* naukowym i zdecydowanie bardziej przypomina literaturę popularnonaukową, a co za tym idzie Autor nie musiał trzymać się standardów naukowych. Jednak wykorzystanie tych elementów na pewno podniosłoby poziom tego opracowania.

Autor na wstępie założył, iż celem opracowania (co też udało mu się zrealizować) jest nie tyle samo przedstawienie w naukowy i systematyczny sposób historii poszczególnych osób, co odpowiedź na pytanie: pod wpływem jakich czynników ludzie, uznawani dotąd za osoby „normalne”, byli zdolni do tak nieludzkich i „nie-normalnych” czynów? Czy każda dokonana zbrodnia była ich samodzielną decyzją, czy byli oni pod wpływem określonego systemu, który niejako wymuszał takie czy inne zachowania?

Ks. Adam Szpotański

NINA MAJEWSKA-BROWN
Ostatnia „Więźniarka” Auschwitz
Warszawa 2021 ss. 414

Są wydarzenia w życiu człowieka, które wywierają niezatarte piętno. Po traumatycznych przeżyciach na ogół unikamy miejsc, z którymi są one związane. Nie inaczej było z osobami, które przeżyły obozy koncentracyjne. Wiele z nich nigdy nie chciało do tych miejsc wrócić, byli jednak i tacy więźniowie, którzy uznali, że ich powinnością jest dbanie o to, aby pamięć o tych strasznych wydarzeniach przetrwała. Mało tego, starali się przekazać tę misję następnym pokoleniom. Nina Majewska-Brown w książce pt. *Ostatnia „Więźniarka” Auschwitz* po raz kolejny stanęła przed trudnym zadaniem wyrażenia w opowieści wspomnień i emocji związanych już nie tylko z II wojną światową, ale także z problemem lat kolejnych i podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, które zadawało sobie wielu byłych więźniów: jak żyć po Auschwitz?

Z uwagi na fakt, iż jest to już kolejna recenzja książki Niny Majewskiej-Brown, która pojawia się na łamach „Perspectivy. Legnickich Studiów Teologiczno-Historycznych”, nie ma potrzeby przypominać biogramu tej Autorki. Należy jednak zauważyć, że po raz pierwszy sięga ona w swej narracji również do wydarzeń po 1945 r.,

próbując w ten sposób ukazać ciągłość zdarzeń wojennych i powojennych oraz ich wzajemną korelację.

Książka *Ostatnia „Więźniarka” Auschwitz* z całą pewnością jest pozycją popularno-naukową, mimo to zawiera wiele elementów rzetelnego opracowania historycznego. Przede wszystkim w przypisach możemy odnaleźć cenne informacje biograficzne i tematyczne, dzięki którym czytelnik może łatwiej zrozumieć, o jakich wydarzeniach i osobach pisze Autorka, np. biogramy: Rudolfa Franza Ferdinanda Hössa (s. 11), Sue Ryder (s. 366), Antoniny Grygowej (s. 239), Johannesy Thümmlera (s. 315); terminy: Pisia (s. 23); statystkę dotyczącą mieszkańców Warszawy w 1939 r. (s. 49); statystykę początku działania obozów koncentracyjnych (s. 50-51); statystykę dotyczącą abonentów telefonicznych w Warszawie (s. 69); Tip – Top (s. 84); Wilanów (s. 90); obóz koncentracyjny Ebensee (s. 321) i wiele innych.

Powieść Niny Majewskiej-Brown z całą pewnością ubogacającą liczne fotografie z życia głównej bohaterki, a także przywoływane przedruki prasowe lub fotografie afiszów, plakatów czy ogłoszeń obrazujące codzienne życie w okupowanej Polsce. Wszystkie te wirtualizacje mają ogromną wartość dla czytelnika, gdyż dzięki nim opowieść prezentowana w książce jest łatwiejsza do uchwycenia.

Wydarzenia przedstawione w książce Autorka zamknęła w 23 krótkich rozdziałach oraz dosłownie paru elementach aneksowych, takich jak: relacja więźnia obozu Auschwitz Józefa, rozmowa z panią Anną Marią itp.

Powieść koncentruje się wokół losów Mirosławy (Niny) mieszkającej we Francji, która przyjechała do wujostwa na wakacje w sierpniu 1939 r. Z powodu wybuchu wojny musiała pozostać w Polsce. Z czasem włączyła się w działalność konspiracyjną, za co ostatecznie została aresztowana i osadzona początkowo na Pawiaku, a później w Majdanku. Swoje powojenne losy złączyła z byłym więźniem obozu w Auschwitz, który jest klasycznym przykładem członka rodziny polsko-niemieckiej poróżnionej przez wojnę (dwóch jego braci walczyło po stronie niemieckiej, on sam zaś po stronie polskiej). Po wojnie wydziedziczony przez ojca za swoją polską tożsamość. Los sprawił, iż jedynym miejscem, do którego ta para mogła powrócić po wojnie, był właśnie Oświęcim. Miejscowość, o której każde z nich wolałoby nie słyszeć, a tym bardziej tam zamieszkać.

Osobiście polecam książkę *Ostatnia „Więźniarka” Auschwitz* wszystkim tym, którzy chcieliby poznać nie tylko życie więźniów obozów koncentracyjnych w czasie II wojny światowej, ale także podjęliby próbę zrozumienia złożoności problematyki więźniów i ich dalszych losów.

Ks. Adam Szpotański

Ks. STANISŁAW ARASZCZUK

Pierwsza Komunia Święta dziecka w rodzinie katolickiej

Legnica 2021 ss. 199

W kalendarzu religijnym rodziny katolickiej spotykamy ważne wydarzenia związane z przeżywaniem sakramentów świętych. Pierwszym ważnym, religijnym wydarzeniem po zawarciu sakramentalnego małżeństwa jest chrzest narodzonego dziecka. W proces przygotowania do tego sakramentu włączani są przede wszystkim rodzice narodzonego dziecka, a w dużej mierze także rodzice chrzestni i najbliższa rodzina. Rodzice, prosząc o chrzest dziecka, o jego oczyszczenie z grzechu pierworodnego i włączenie do wspólnoty Kościoła, składają deklarację, że dziecko wychowają w wierze katolickiej. Elementem tego wychowania jest uczenie prawd wiary, wspólna modlitwa rodzinna i powolne wprowadzanie w życie liturgiczne Kościoła. Drugim znaczącym, już świadomym, wydarzeniem w życiu religijnym jest przygotowanie dziecka do Pierwszej Komunii Świętej i poprawne, katolickie przeżycie tej uroczystości. Obowiązek przygotowania dziecka do pierwszej Komunii i spowiedzi świętej spoczywa przede wszystkim na rodzicach. Wydatną pomoc w procesie przygotowania dziecka do dobrego przeżycia uroczystości pierwszokomunijnej otrzymują rodzice od miejscowych duszpasterzy i katechetów. To właśnie oni organizują katechezę parafialną i szkolną, pomagają rodzicom i ich dzieciom przygotować się do tego, z pewnością najważniejszego, wydarzenia religijnego w okresie dzieciństwa.

Trzeba z wielką wdzięcznością i radością powitać ostatnio wydaną pozycję książkową ks. prof. dr. hab. Stanisława Araszczuka, pracownika naukowego Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, budowniczego kościoła i proboszcza parafii pw. św. Tadeusza Apostoła w Legnicy – książkę na temat Pierwszej Komunii Świętej dziecka w rodzinie katolickiej. Jest to ogromna pomoc dla rodzin katolickich, a także dla duszpasterzy przygotowujących dzieci do pełnego uczestniczenia w Eucharystii. Książka została wydana w serii *Biblioteka Diecezji Legnickiej*, której redaktorem jest ks. prof. dr. hab. Bogusław Drożdż.

Problematykę podjętą w pracy umieścił Autor w pięciu rozdziałach. W rozdziale pierwszym, wstępnym, zatytułowanym: *Współczesne uwarunkowania związane z Pierwszą Komunią Świętą dziecka w rodzinie katolickiej* (s. 17-44), Autor przedstawił diagnozę sytuacji dzisiejszego małżeństwa, rodziny i Kościoła, a więc podmiotów odpowiedzialnych za dobre przygotowanie rodziców i dzieci do Pierwszej Komunii Świętej i do owocnego przeprowadzenia uroczystości pierwszokomunijnych.

W drugim rozdziale: *Przygotowanie dziecka do Pierwszej Komunii Świętej* (s. 45-101), znajdujemy wskazówki do przygotowania dziecka do tego wydarzenia w rodzinie, środowisku szkolnym i parafialnym, z ciekawymi sugestiami odnoszącymi się do przygotowania i realizacji programu dla tych środowisk.

Przygotowanie rodziców do Pierwszej Komunii Świętej dziecka (s. 103-127) to tytuł rozdziału trzeciego prezentowanej książki. Jak zapowiada ten tytuł, Autor wskazuje tu na potrzebę zaangażowania się rodziców w proces przygotowania dziecka do pełnego przeżywania Eucharystii. Dla rodziców jest to szansa, by sami odnowili swoje rozumienie Eucharystii i dawali dziecku przykład w jej przeżywaniu. Autor zamieszcza tu także cenne wskazania dla rodziców żyjących w związkach niesakramentalnych.

Przedmiotem rozdziału czwartego: *Liturgiczne celebacje związane z Pierwszą Komunią Świętą* (s. 129-155), jest omówienie liturgii sakramentu pokuty i pojednania, obrzędu odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych i celebracji Mszy św. pierwszokomunijnej.

W rozdziale piątym: *Pastoralne postulaty związane z Pierwszą Komunią Świętą dziecka w rodzinie katolickiej* (s. 157-177), Autor zamieszcza postulaty dotyczące przygotowania i sposobu przeprowadzania uroczystości pierwszokomunijnych.

W końcowej partii książki zamieszczono bogatą polskojęzyczną bibliografię (s. 183-194), dzięki której można pogłębić wiedzę na temat poruszanej w książce problematyki.

Warto niniejszą pozycję zalecić duszpasterzom, katechetom, a także rodzicom dzieci pierwszokomunijnych. Może okazać się ona bardzo pożyteczna w procesie przygotowania i przeżywania tego najważniejszego wydarzenia religijnego w życiu dziecka. Trzeba zgodzić się całkowicie z opinią ks. prof. dr. hab. Bogusława Drożdża, zamieszczoną w recenzji wydawniczej, że

Książka ks. prof. Stanisława Araszczuka jest nie tylko wynikiem pogłębionych dociekań naukowych, ale również owocem duszpasterskiej posługi proboszcza w miejskiej parafii.

Bp Ignacy Dec

OTTO SCHWERDT, MASCHA SCHWERDT-SCHNELLER

Zapomniani przez Boga i świat

Wałbrzych 2021 ss. 121

W świadomości większości z nas symbolem nazistowskiego ludobójstwa w czasie II wojny światowej był m.in. KL Auschwitz-Birkenau. O pozostałych miejscach kaźni mówi się już zdecydowanie rzadziej, chociaż można spotkać opracowania na temat takich miejsc, jak Sobibór, Treblinka itp. Obóz Gross-Rosen, wraz z bardzo rozbudowaną siecią podobozów, należy już do zdecydowanie mniej znanych. Tymczasem obóz, znajdujący się dziś w pobliżu wsi Rogoźnica (woj. dolnośląskie),

nie bez powodu nazywany był przez więźniów „kamiennym piekłem”. Na podobne tytuły oprócz obozu macierzystego zasługiwały licznie rozsiane po Dolnym Śląsku i Łużycach filie, do których przeniesienie np. z Auschwitz traktowano jako jedną z najcięższych kar.

Książka, której autorami są Otto Schwerdt oraz Mascha Schwerdt-Schneller, pt. *Zapomniani przez Boga i świat* opowiada o losach Otto Schwerdta od czasów jeszcze sprzed wybuchu II wojny światowej do momentu wyzwolenia w 1945 r., ze szczególnym uwzględnieniem okresu przebywania głównego bohatera w sieci obozu – podobozów Gross-Rosen.

Oryginalny tytuł książki brzmi *Als Gott und die Welt schliefen*, została ona wydana w 1998 r., dopiero jednak w 2021 r. doczekała się tłumaczenia na język polski i wydania przez Muzeum Gross-Rosen. Otto Schwerdt poświęcił ją swojej rodzinie, której część stracił właśnie w czasie opisywanych wydarzeń:

Mojej Mamie Eti
Mojemu Tacie Maxowi
Mojej Siostrze Mecie
Mojemu Bratu Sigiemu
– poświęcam

Książka oprócz zasadniczej narracji zawiera również mapę z zaznaczonymi poszczególnymi miejscowościami występującymi w opowiadaniu, co należy uznać za duży plus, gdyż dla osoby niemającej wiedzy geograficznej lub historycznej niektóre nazwy miejscowości mogą być nie do końca jasne. Ułatwia to też śledzenie na mapie poszczególnych etapów wędrówki głównego bohatera i jego najbliższych. Przedmowę do wersji niemieckojęzycznej napisał Eberhard Dünninger, a do wersji polskojęzycznej Dorota Sula. Wprowadzenia te mogą pomóc czytelnikowi nieposiadającemu większej wiedzy historycznej zorientować się, w jakich czasach i w jakim kontekście zostaną ukazane losy Otto Schwerdta. Ciekawym dodatkiem są również fragmenty komentarzy, jakie ukazały się w niemieckiej prasie na temat tej książki. W jednym z nich czytamy:

Przez pół wieku Otto Schwerdt żył z ciężarem wspomnień o zamordowanej matce, o zamordowanej siostrze, o zamordowanym bracie, i o wszystkich innych, o przyjacielach, których nigdy więcej nie zobaczy, nieznajomych, których śmierci był świadkiem, ciałach, na których piersiach musiał wypisywać numer (koniec 1944 roku, Fünfteichen). Swoją książką Otto Schwerdt przełamuje kłutwą niemożliwość opowiedzenia o przeszłości, zrywa zasłonę milczenia.

(Florian Sendtner. *Allgemeine jüdische wochenzeitung* s. 125)

Otto Schwerdt (1923-2007), urodzony w Brunzswiku, zmarły w Ratyzbonie, w sierpniu 1943 r. został deportowany wraz z najbliższymi do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau, następnie w październiku tego samego roku

osadzony w obozie koncentracyjnym Fünfteichen (filia obozu KL Gross-Rossen), po czym osadzony w obozie Leitmeritz (filia KL Flossenbüeg). Ostatecznie doczekał się wyzwolenia w maju 1945 r. w Theresienstadt. Po zakończeniu wojny zdał maturę w Wiedniu i rozpoczął studia w Wyższej Szkole Teologiczno-Filozoficznej w Ratyzbonie. W 1948 r. przerwał studia, aby zaciągnąć się do nowo powstałej armii izraelskiej. W Izraelu poznał swoją przyszłą małżonkę, w 1954 r. powrócił do Ratyzbony. Przez wiele lat był członkiem zarządu Gminy Żydowskiej w Ratyzbonie i przewodniczącym Krajowego Komitetu Izraelskich Gmin Wyznaniowych w Bawarii. W 1957 r. na świat przyszła Mascha Schwerdt-Schneller, córka Otto i Geli. Studiowała ekonomię i przedsiębiorstwo.

Omawiana książka jest dokumentem, który dla współczesnych historyków może stanowić ciekawe źródło informacji na temat losów typowej rodziny żydowskiej przed Holokaustem i podczas niego. Dokument został podzielony na parę zasadniczych części, odpowiadających poszczególnym etapom losów głównego bohatera. Część pierwsza: *Ziemia jak żadna inna* (s. 13-18), *Hallel i Madame Butterfly* wraz z podrozdziałem *Ucieczka do Polski 1936 r.* (s. 19-34). Część druga: *Strach i nadzieja* z podpunktami: *Getto w Dąbrowie*, *Obóz pracy przymusowej*, *Z powrotem w getcie* (s. 35-56). Część trzecia: *Życie w mroku*, została podzielona na dwa podrozdziały: *Auschwitz-Birkenau* oraz *Fünfteichen* (s. 57-104). Część czwarta: *Za nami czerwony śnieg*, składa się z: *Gross-Rosen*, *Leitmeritz*, *Wyzwolenie w Theresienstadt* (s. 105-119). Całość narracji zamyka posłowie (s. 123).

Zapomniani przez Boga i świat jest z całą pewnością pozycją godną lektury, szczególnie dla tych, którzy chcą zrozumieć, w jaki sposób na wydarzenia z okresu II wojny światowej patrzyli jej uczestnicy.

Ks. Adam Szpotański

SPRAWOZDANIE Z SZÓSTEJ FILOZOFICZNEJ
KONFERENCJI NAUKOWEJ STUDENTÓW I DOKTORANTÓW
CZŁOWIEK WOBEC PRAWDY. WROCŁAW, 16 WRZEŚNIA 2021 R.

16 września 2021 r. na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu odbyła się szósta edycja filozoficznej konferencji naukowej studentów i doktorantów. Organizatorzy tegorocznej edycji (tj. Katedra Katolickiej Nauki Społecznej i Socjologii Religii Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu oraz Fundacja Obserwatorium Społeczne we Wrocławiu) zaprosili młodych adeptów nauk humanistycznych, społecznych oraz teologicznych do postawienia sobie pytania o relacje między człowiekiem a prawdą. Próbę uzyskania odpowiedzi na tak postawione pytanie podjęło ośmiu prelegentów reprezentujących osiem różnych

ośrodków naukowych (w tym jeden zagraniczny, z Francji). Konferencja składała się z kilku paneli, a po każdym z nich odbywała się dyskusja, której przedmiotem były zagadnienia poruszone przez poszczególnych prelegentów.

Konferencja została otwarta słowem wstępnym wygłoszonym przez rektora ks. Włodzimierza Wołyńca. Ksiądz profesor na początku wyraził radość, iż inicjatywa podjęta w 2016 r. przez ówczesnych studentów, a obecnie absolwentów Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu jest nadal kontynuowana. Rektor przywitał także ks. dr. Wojciecha Barana (prezbitera archidiecezji krakowskiej, doktora teologii specjalizującego się w dogmatyce średniowiecznej) oraz podziękował mu za chęć otwarcia konferencji wykładem inauguracyjnym. Zaznaczył także, że temat tegorocznej konferencji trafia w sedno refleksji zarówno teologicznej, jak i filozoficznej. Na zakończenie zaprosił wszystkich uczestników do wspólnej modlitwy. Tuż przed wykładem inauguracyjnym słowo przywitania wypowiedział także kierownik Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Socjologii Religii, ks. dr hab. Grzegorz Sokołowski, profesor PWT, a także ks. prof. Jerzy Machnac, przewodniczący Rady Naukowej konferencji.

Wykład inauguracyjny wygłosił ks. dr Wojciech Baran, który obecnie przebywa na studiach postdoktoranckich na Ecole Pratique des Hautes Etudes w Paryżu. Prelegent przedstawił temat: *Prawda filozofii a prawda teologii – zależność, komplementarność czy sprzeczność? O relacji między rozumem a Objawieniem na wydziale teologicznym Akademii Krakowskiej w XV w.* Ksiądz doktor w swoim wystąpieniu skupił się głównie na ukazaniu pewnych zależności między prawdą filozofii a prawdą teologii w myśli Benedykta Hesse, reprezentującego polską, średniowieczną myśl teologiczną. Po wystąpieniu odbyła się ciekawa dyskusja na temat m.in. znalezienia cech wspólnych, a także pewnych odrębności między prawdą teologiczną (głos księdza rektora: prawda o zbawieniu) a prawdą filozoficzną (głos ks. prof. Jerzego Machnacza: prawda o ludzkiej egzystencji).

Sesja pierwsza składała się z wykładu oraz dyskusji. Wykład wygłosił „świeżo upieczony” dr nauk humanistycznych Michał Stachurski (absolwent Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu). Prelegent przygotował wystąpienie pt. *Prawda o „ja” dzięki relacji „ty”.* *Poznanie prawdy o sobie samym jako problem etyczny w kontekście zasady dialogicznej.* Badacz ten, wykorzystując trzy znaczące postaci dla filozofii dialogu: Martina Bubera, Emmanuela Levinasa oraz Józefa Tischnera, przedstawił próbę interpretacji możliwości rozwoju antropologicznego i etycznego człowieka w kontekście obecności drugiej osoby w jego życiu. Dyskusja skupiła się głównie na doprecyzowaniu, jaką wartość w świat teologii mogą wnieść przytoczone przez prelegenta przykłady.

Sesja druga składała się również z wykładu oraz dyskusji. W tej części konferencji wykład wygłosił mgr Kamil Woźniak, reprezentujący Polską Akademię Nauk. Temat wystąpienia to: *Problem prawdy w koncepcji społeczeństwa otwartego Karla Poppera (1902-1994).* W swoim wykładzie prelegent przedstawił koncepcję

prawdy u Karla Poppera zarówno z perspektywy historycznej, jak i politologicznej, akcentując także wątki etyczne. Podczas dyskusji starał się m.in. wyjaśnić ewentualne związki między myśleniem Poppera a przedstawicielami szkoły frankfurckiej, tj. Jurgena Habermasa.

Sesja trzecia składała się z dwóch wykładów oraz dyskusji po każdym z wystąpień. Pierwszy wykład wygłosiła mgr Marta Ciechowicz, która reprezentowała Uniwersytet Wrocławski. Prelegentka zaprezentowała następujący temat: *Koncepcja metodologiczno-epistemologiczna w twórczości Joachima Lelewela (1786-1861) w pierwszej połowie XIX w.* Celem niniejszego referatu była analiza twórczości Lelewela na podstawie zachowanych pism metodologicznych, seksternów wykładów, pytań egzaminacyjnych i notat studentów. Szczególna uwaga została skierowana na aspekt metodologiczno-epistemologiczny. W dyskusji m.in. zastanawiano się nad współczesną próbą wykorzystania badań tego naukowca w różnych dziedzinach nauk. Drugi referat w tej sesji wygłosiła p. Joanna Górna, reprezentująca Akademię Ignatianum w Krakowie oraz Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie. Prelegentka, wykorzystując zarówno obszar nauk politologicznych, jak i psychologii, starała się odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje możliwość uniknięcia zrelatywizowania prawdy we współczesnym świecie. Dyskusja w tej części konferencji skupiła się głównie na doprecyzowaniu przez p. Joannę Górną wykorzystanej podczas referatu metodologii.

W sesji ostatniej (czwartej) swoje referaty wygłosili: mgr Norbert Bociański i mgr Zbigniew Sperka reprezentujący Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie oraz ks. mgr lic. Adam R. Prokop z Uniwersytetu Opolskiego. Prelegenci z Częstochowy przedstawili odczyt pt. *Gry komputerowe a prawda*. Celem ich wystąpienia była próba odpowiedzi na pytanie, czy gry mogą przekazywać prawdę w swoich treściach. W dyskusji byli pytani m.in. o relacje między aspektem poznawczym a aspektami pedagogicznymi w grach komputerowych oraz o możliwe ich wykorzystanie np. w procesie wychowawczym. Ostatni referat tej konferencji, autorstwa ks. Adama R. Prokopa, dotyczył problematyki prawdy na przykładzie serialu *Szkoła dla elity*. Autor wystąpienia wskazał na pewien paradoks fabuły serialu, jednocześnie pokazując, iż sprzeczności serialowe występują często także w świecie rzeczywistym. W dyskusji nawiązano m.in. do możliwości wykorzystania pewnych braków w fabule jako sposobu pomocy młodemu człowiekowi w świecie rzeczywistym.

Konferencja została zamknięta krótkim podsumowaniem przygotowanym przez sekretarza wydarzenia dr. Michała Stachurskiego oraz zaproszeniem do udziału w kolejnych edycjach tego naukowego spotkania.

Michał Stachurski

SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
DEUTSCH-POLONISCH-TSCHECHISCHER CHRISTENDIALOG.
GÖRLITZ, 9-10 LISTOPADA 2021 R.

Międzynarodowa konferencja naukowa z serii *Niemiecko-polsko-czeski dialog chrześcijański* odbyła się w dniach 9-10 listopada 2021 r. w Görlitz. Organizatorem konferencji było Stowarzyszenie Katolików Europy Środkowo-Wschodniej (niem. *Arbeitsgemeinschaft der katholischen Verbände Mittel und Osteuropa* – AKVMOE) z siedzibą w Monachium oraz biskup diecezji Görlitz dr Wolfgang Ipolt, a także biskup pomocniczy diecezji Erfurt dr Reinhard Hauke. W spotkaniu uczestniczyło łącznie 28 naukowców, dziennikarzy, duchownych, osób konsekrowanych i świeckich zaangażowanych w życie Kościoła lokalnego i powszechnego z Niemiec, Polski i Czech (choć to grupa niemiecka była najbardziej liczna). Stronę polską reprezentowali: bp. prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski – biskup legnicki, s. dr Kazimiera Wawrzynów OSU – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, dr hab. Robert Żurek – prezes Fundacji „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego, ks. dr Adam Szpotański – Centrum Badania Historii „Solidarności” i Oporu Społecznego w PRL przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Ponadto w konferencji uczestniczyli przedstawiciele takich instytucji zagranicznych i wspólnot katolickich, jak: Katolicka Akademia w Dreźnie, archidiecezja praska, archidiecezja monachijska, diecezja ostrawsko-opatowska, diecezja berlińska, diecezja drezdeńsko-miśnieńska, Justitia et Pax, Aktion West – Ost, Ackermann – Gemeinde i wiele innych.

Spotkanie zostało podzielone na trzy sesje. Pierwsze dwie odbyły się 9 listopada, trzecia natomiast 10 listopada. Przed rozpoczęciem obrad biskupi zaprezentowali własne diecezje, z uwzględnieniem pozytywnych aspektów pracy duszpasterskiej oraz zauważalnych zagrożeń. Każdy z bloków miał jasno określoną tematykę, obradowano w języku niemieckim. Po wygłoszeniu referatu następowała dyskusja. W pierwszej sesji pt. *Umgang mit Wunden der Vergangenheitsmoderatore* (*Radzenie sobie z ranami przeszłości*) moderatorem był prof. dr Rainer Bendel, jako prelegenci wystąpili: dr Jörg Lüer (Niemcy) oraz dr Jan Heinzl (Czechy). Drugiej sesji, pt. *Christsein in der säkularen Welt* (*Bycie chrześcijaninem w świeckim świecie*), przewodniczyła Claudia Kern. Z referatami wystąpili s. Francesca Šimuniová OSB (Czechy) oraz dr Thomas Arnold (Niemcy). Trzeci blok, pt. *Engagement von Christen für Europa* (*Zaangażowanie chrześcijan na rzecz Europy*), prowadził Matthias Dörr. Swoje wystąpienia zaprezentowali: dr hab. Robert Żurek (Polska) oraz Karlies Abmeier (Niemcy). Całość konferencji została podsumowana w ramach oddzielnej sesji prowadzonej przez prof. dr. Rainera Bendela.

Konferencja przebiegała w duchu pełnego dialogu, choć nie brakowało również tematów trudnych, np. dotyczących zranień historycznych czy obecnych sporów międzynarodowych. W czasie podsumowania drugiej serii ks. dr Adam Szpotański dokonał prezentacji książki swojego autorstwa pt. *Reichenau. Ein historischer Abriss aus polnischer Sicht (Bogatynia, rys historyczny z polskiej perspektywy)*.

Ks. Adam Szpotański

